УДК 316.6:316.47:81'272-057.87

ЕМПІРИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ СТИЛІВ СТУДЕНТІВ

Юлія Цьось

аспірантка,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Луцьк, Україна

У статті викладено результати теоретичного та емпіричного вивчення комунікативно-мовленнєвих стилів студентів. Проаналізовано проблематику комунікативно-мовленнєвих стилів у чотирьох вимірах: міжособової взаємодії, комунікативно-мовленнєвої компетентності, когнітивних стилів та стилів спілкування. Розглянуто основні теоретичні підходи до кожного з перерахованих вимірів. Графічно зображено відсотковий розподіл студентів за трьома рівнями (низький, середній, високий) кожного заявленого комунікативно-мовленнєвого стилю (прямий, непрямий, складний, стислий, особистісний, контекстуальний, інструментальний, афективний). Вказано, що переважаючим є середній рівень, що свідчить про помірність прояву таких характеристик як індивідуалізм, колективізм, спрямованість на відправника або отримувача повідомлення, рольова ідентичність, багате, експресивне мовлення чи лаконічність, почуття дистанції в процесі комунікації.

Ключові слова: *комунікативно-мовленнєвий стиль, міжособова взаємодія, комунікативно-мовленнєва компетентність, когнітивні стилі, стилі спілкування.*

В статье отображены результаты теоретического и эмпирического изучения коммуникативно-речевых стилей студентов. Проанализировано проблематику коммуникативно-речевых стилей в четырех измерениях: межличностного взаимодействия, коммуникативно-речевой компетентности, когнитивных стилей и стилей общения. Рассмотрено основные теоретические подходы к каждому из перечисленных измерений. Графически изображено процентное распределение студентов по трем уровням (низкий, средний, высокий) каждого заявленного коммуникативно-речевого стиля (прямой, косвенный, сложный, простой, личностный, контекстуальный, инструментальный, аффективный). Указано, что преобладающим является средний уровень, что свидетельствует об умеренности

проявления таких характеристик как индивидуализм, коллективизм, направленность на отправителя или получателя сообщения, ролевая идентичность, богатая, экспрессивная речь или лаконичность, чувство дистанции в процессе коммуникации.

Ключевые слова: *коммуникативно-речевой стиль, межличностное взаимодействие, коммуникативно-речевая компетентность, когнитивные стили, стили общения.*

The article is focused on the results of theoretical and empirical study of communicative speech styles of the students. The issues of communicative speech styles are analyzed in four dimensions: interpersonal interaction, communicative speech competence, cognitive styles and communication styles have been analyzed. The main theoretical approaches to each of these dimensions have been reviewed. The percentage distribution of students on three levels (low, medium, high) of each communicative-speech style (direct ,indirect, elaborate, succinct, personal, contextual, instrumental ,affective) have been graphically shown. The domination of medium level of all styles has been indicated. It means the moderate symptoms of such characteristics as individualism, collectivism, focus on the sender or recipient of the message, role identity, rich, expressive speech or brevity, the sense of distance in the communicative process.

Key words: *communicative-speech style, interpersonal interaction, communicative-speech competence, cognitive styles, communication styles.*

Вступ

Питання комунікації в умовах розвитку сучасного суспільства широко вивчається психологами, лінгвістами, спеціалістами з питань соціальної комунікації та інших галузей знань. Проте, однозначної відповіді на те, якою має бути ефективна комунікація немає. Враховуючи особливості взаємодії студентської молоді та особливе значення спілкування в процесі становлення їх особистості і самосвідомості, доцільним видається вивчення комунікативно-мовленнєвих стилів саме в юнацькому віці.

Комунікативно-мовленнєві аспекти життєдіяльності людини вивчали такі дослідники як Н. І. Ашиток, Н. М. Карташова, Т. М. Косова і Ю. М. Лук'янова, Є. М. Мехоніна, М. Ю. Олешков, Т. О. Піроженко, Н. І. Рябкова, Є. В. Трапезнікова та ін. Серед проблематики їх досліджень вивчення комунікативно-мовленнєвої категорії, вмінь, компетентності, стратегії, інтелектуальної культури, розвитку, компетенції тощо.

Для повнішого викладу теоретичного аналізу, розглянемо комунікативно-мовленнєві стилі у вимірах міжособової взаємодії, комунікативно-мовленнєвої компетентності, когнітивних стилів та стилів спілкування.

Уся комунікативно-мовленнєва категорія, згідно з Є. М. Мехоніною – це вербальна об'єктивація певного типу міжособової взаємодії (Мехонина, 2013: 233). Проте І. А. Стернін радить розглядати цю категорію як найбільш загальні комунікативні поняття, що впорядковують знання людини про спілкування і норми його здійснення. Наприклад, категорії, в основі яких лежать концепти спілкування, ввічливості, культури мовлення і т. д. (Стернин, Шилихина, 2001: 34).

Варто зазначити, що комунікативно-мовленнєві стилі у вимірі міжособової взаємодії виражають конкретні мовленнєві способи комунікативної взаємодії, які й визначають ефективність міжособових відносин.

Наступним виміром досліджуваної нами категорії є когнітивні стилі, які безпосередньо пов'язані із мовленнєво-мисленнєвими формами контролю пізнавальної діяльності й обробкою вербальної інформації. До таких стилів належать: полезалежність-поленезалежність; вузький-широкий діапазон еквівалентності; вузькість-широта категорії; ригідність-гнучкість пізнавального контролю; толерантність-нетолерантність до нереалістичного досвіду; фокусуючий-скануючий контроль; згладжування-загострення; імпульсивність-рефлективність; конкретна-абстрактна концептуалізація; когнітивна простота-складність (Холодная, 2004: 45). Таким чином, комунікативно-мовленнєві стилі у вимірі когнітивних зіставляються із своєрідними способами обробки вербальної інформації, формами контролю пізнавальної діяльності, що забезпечує ефективну взаємодію із соціальним світом.

Наступним виміром досліджуваної категорії є комунікативно-мовленнєва компетентність, яка визначає ефективність мовленнєвої діяльності для встановлення повноцінної комунікативної взаємодії. Комунікативна мовленнєва компетентність розглядається Ю. М. Лук'яновою як така, що складається з певних компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. До кожного з цих компонентів входять, зокрема, знання, вміння та навички (Лук'янова, 2008).

У вітчизняній психології ґрунтовна операціоналізація поняття комунікативної мовленнєвої компетентності належить Т. О. Піроженко, яка розглядає її як необхідний чинник ефективної комунікативно-мовленнєвої діяльності. Стрижнем комунікативно-мовленнєвої діяльності є комунікативно-мовленнєві здібності, які характеризуються як індивідуальні психологічні й психофізіологічні особливості, що сприяють швидкому і якісному засвоєнню умінь та навичок застосовувати засоби спілкування в конкретній ситуації взаємодії з оточуючими (Піроженко, 2004).

Отже, комунікативно-мовленнєвий стиль – це системна характеристика індивіда, яка зумовлює комунікативно-мовленнєву поведінку людини, визначає провідний спосіб вирішення нею комунікативних і мовленнєвих задач та характер взаємодії з оточуючим світом. При цьому комунікативно-мовленнєвий стиль розглядається нами як встановлення суб'єкт-об'єктної взаємодії за допомогою мовлення.

У вітчизняній і зарубіжній психології релевантними поняттями є стилі спілкування, комунікативні вербальні стилі, стилі мовної і мовленнєвої поведінки. Відмінністю зазначених понять від комунікативно-мовленнєвих стилів є те, що останні, виявляються у своєрідних способах сприймання і породження мовлення для налагодження ефективної комунікативної взаємодії.

Згідно з поглядами американських дослідників культури та міжособової комунікації В. Гудікунста та С. Тінг-Тумі, стиль – це мета-повідомлення, що визначає контекст, відповідно до якого людина сприймає та інтерпретує вербальну інформацію (Gudykunst, Ting-Toomey, 1998). Дослідники виокремлюють 4 види вербальних комунікативних стилів (verbal communicative styles): прямий-непрямий; складний-стислий; особистісний-контекстуальний; інструментальний-афективний (Gudykunst, Ting-Toomey, 1998). Запропоновані стилі повною мірою відповідають нашому визначенню комунікативно-мовленнєвих стилів.

Зважаючи на вищевикладені теоретичні узагальнення з заявленої проблематики, важливим видається окреслення основних функцій комунікативно-мовленнєвих стилів у міжособовій взаємодії студентів. Вони є такі:

1. Функція планування – планування комунікативно-мовленнєвих дій у процесі навчальної діяльності.

2. Функція взаємодії – забезпечує взаємодію індивіда з собою, іншими студентами й викладачами, представниками громадськості і т.ін.

3. Адаптивна функція – забезпечує адаптацію студентської молоді до мінливих умов навчального середовища.

4. Інструментальна функція – забезпечує організацію навчальної діяльності студентів, за допомогою отримання та передачі інформації.

5. Регулююча функція – засіб регуляції виконання наміченого плану в ході навчальної діяльності.

6. Функція контролю – засіб співставлення отриманого результату з поставленою ціллю в процесі навчання.

Мета статті полягає в теоретичному й емпіричному вивченні проявів комунікативно-мовленнєвих стилів в студентському середовищі.

Методи, методики та результати дослідження

Вибірку склали 262 особи 16-19 років, серед них 75 – чоловічої і 180 – жіночої статі. Усі досліджувані – студенти першого року навчання різних спеціальностей Східноєвропейського національно університету імені Лесі Українки. Дослідження було анонімним і проводилось протягом листопада 2014 року.

Досліджуваним пропонувалось скласти діалог на тему «Ваші враження від святкових заходів, що були проведені в університеті (за останні пів року)». Встановлення комунікативно-мовленнєвих стилів (прямий, непрямий, складний, стислий, особистісний, констектуальний, інструментальний, афективний) студентів відбувалося на основі виділення відповідних психолінгвістичних маркерів (Gudykunst, Ting-Toomey, 1988) та авторської їх адаптації на матеріалі української мови (Цьось, 2014).

Як видно з рис. 1, високий рівень прямого комунікативно-мовленнєвого стилю характерний лише для 10% досліджуваних, 29% притаманний низький, 61% – середній рівень зазначеного стилю. Отримані дані свідчать про незначну кількість студентів, які через словесні повідомлення відкрито заявляють про свої справжні наміри з точку зору власних потреб та бажань в процесі дискурсу. Більшість опитуваних схильні до помірного включення

в контекст в процесі комунікативної взаємодії, водночас, варто зазначити, що третині вибірки притаманний низький рівень прояву індивідуалізму.

Рис. 1. Рівні (низький, середній, високий) прямого комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Рис. 2. Рівні (низький, середній, високий) непрямого комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Говорячи про непрямий комунікативно-мовленнєвий стиль (рис. 2), варто зауважити про майже рівнозначний відсотковий розподіл його прояву між високим (25 %) та низьким (28 %) рівнями. Щодо середнього рівню, то він характерний для більшості, а саме 47 % досліджуваних. Такий розподіл свідчить про присутність двох протилежних тенденцій: третина студентів спрямовані на співрозмовника і на утвердження взаємних потреб в комунікації; інша третина схильна до нівелювання інтересами комуніканта. Проте, більшість опитуваних дотримується помірної тенденції щодо колективізму і відкриття бажань в ситуації дискурсу.

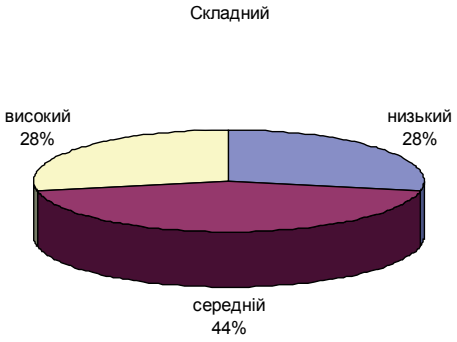

Рис. 3. Рівні (низький, середній, високий) складного комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Щодо складного комунікативно-мовленнєвого стилю (рис. 3), то 28 % досліджуваних використовують його на високому рівні, ще 28 % – на низькому. Тобто, третина студентів, на відміну від іншої, використовує багате, експресивне мовлення в щоденних розмовах. Щодо середнього рівня прояву даного стилю, то він характерний 44 % опитуваних, що свідчить про помірне використання метафор, приказок, ідіом, прикметників вищого і найвищого ступенів порівняння в щоденних розмовах.

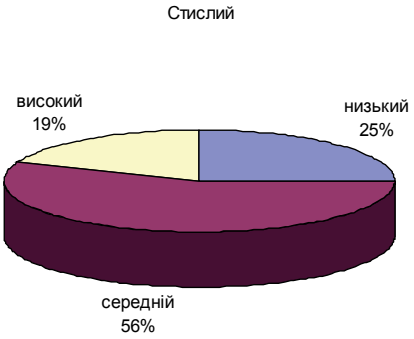

Рис. 4. Рівні (низький, середній, високий) стислого комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Стислий комунікативно-мовленнєвий стиль (рис. 4) використовують на високому рівні – 19 % досліджуваних; на низькому – 25 %; на середньому – 56 %. Отримані дані вказують на помірну лаконічність притаманну більшості вибірки. Майже третина студентів вживають у щоденних розмовах невелику

кількість слів, в їх мовленні простежуються недомовленості, паузи, замовчування.

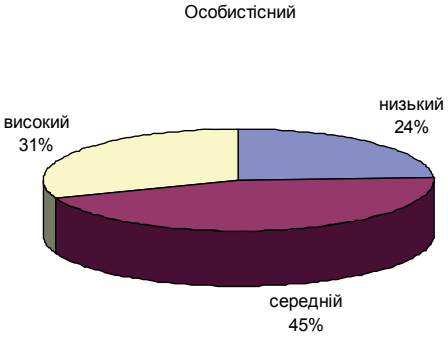

Рис. 5. Рівні (низький, середній, високий) особистісного комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Дані, отримані для особистісного комунікативно-мовленнєвого стилю (рис. 5) свідчать про перевагу середнього рівня – 45 % студентів. Високий рівень прояву даного стилю характерний для 31 % опитуваних, низький для – 24 %. Отже, переважна більшість досліджуваних не активно послуговується мовними засобами, спрямованими на підвищення почуття «Я». Для третини опитуваних притаманним є індивідуально центроване мовлення, неформальність у взаємодії. Водночас чверть студентів майже не підкреслює «особистісне» в ситуації дискурсу.

Рис. 6. Рівні (низький, середній, високий) контекстуального комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Контекстуальний комунікативно-мовленнєвий рівень (рис. 6) використовують на середньому рівні – 76 % опитаної студентської молоді, на низькому – 24 %, на високому – 0,4 %.

Варто, перш за все, зазначити, що серед студентів практично не зустрічається активне підкреслення рольових відносин в процесі комунікації та високий інтерес до співрозмовника. Більшості характерно помірне використання рольового мовлення та формальностей, чверті – слабке почуття рольової ідентичності в процесі комунікації.

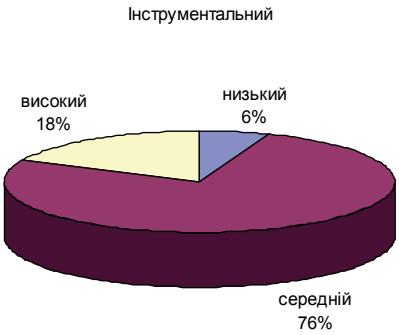

Рис. 7. Рівні (низький, середній, високий) інструментального комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Розподіл студентської молоді серед рівнів прояву інструментального комунікативно-мовленнєвого стилю має наступний вигляд (рис. 7): високий рівень – 18 %, середній – 76 %. низький – 6 %. Загалом варто говорити про переважаючу тенденцію до помірного самовираження комунікантів. Проте, майже чверті студентам характерне порушення ідентичності з комунікативним партнером.

Рис. 8. Рівні (низький, середній, високий) афективного комунікативно-мовленнєвого стилю студентів (%)

Афективний комунікативно-мовленнєвий стиль (рис. 8) теж характеризується перевагою середнього рівня прояву (76 %) серед досліджуваних, меншим проявом високого (18 %), і найменшим – низького (6%). Тобто лише чверті досліджуваних притаманне спрямування на повне взаємовираження комунікантів та на сам процес комунікації. Переважній більшості характерне помірне використання стилістичних прийомів, гумору тощо.

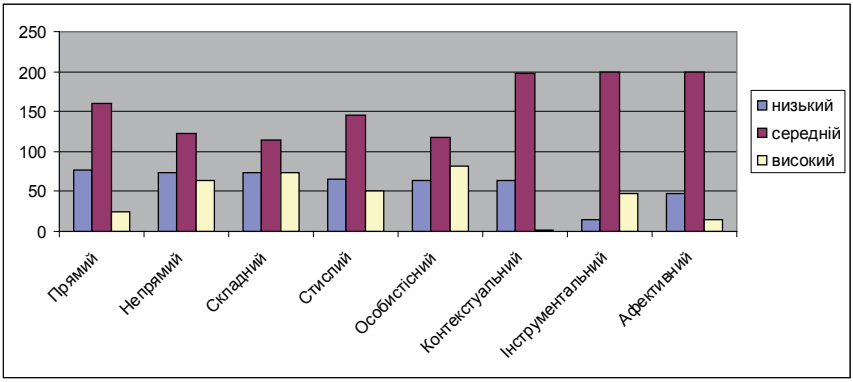

Рис. 9. Графічне зображення рівнів комунікативно-мовленнєвих стилів студентів

Підсумовуючи отримані дані по кожному з восьми комунікативно-мовленнєвих стилів студентів (рис. 9), варто зазначити про переважаючий середній рівень їх прояву. Це загалом характеризує помірність вираження таких характеристик як індивідуалізм, колективізм, спрямованість на відправника або отримувача повідомлення, рольова ідентичність, багате, експресивне мовлення чи лаконічність, почуття дистанції в процесі комунікації.

Висновки

Отже, проведений теоретичний аналіз та емпіричне вивчення заявленої проблематики дає змогу нам зробити ряд висновків.

Комунікативно-мовленнєвий стиль ми визначили як системну характеристику індивіда, що зумовлює комунікативно-мовленнєву поведінку людини, визначає провідний спосіб вирішення нею комунікативних і мовленнєвих задач та характер взаємодії з оточуючим світом.

Результати дослідження розподілу студентів відповідно до трьох рівнів прояву комунікативно-мовленнєвих стилів (низький, середній, високий), дозволили зробити однозначний висновок про перевагу середнього рівня прояву всіх зазначених стилів. Третині опитаної студентської молоді притаманний високий рівень прояву особистісного та складного стилю, ще третині – низький рівень прямого, непрямого та складного стилів.

Отримані дані загалом характеризують помірність прояву таких характеристик як індивідуалізм, колективізм, спрямованість на відправника або отримувача повідомлення, рольову ідентичність, багате, експресивне мовлення чи лаконічність, почуття дистанції в процесі комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

Лук'янова Ю. М. (2008). Комунікативні мовленнєві види діяльності і стратегії / Ю. М. Лук'янова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 15-28 лютого 2008 року «Стратегічні питання світової науки-2008», Педагогічні науки, Том IV, Przemysl : Nauka I studia, С. 96-100.

Мехонина Е.Н. (2013). О понятии коммуникативно-речевой категории и методике ее описания / Е. Н. Мехонина // Филология в XXI веке: методы, проблемы, идеи: материалы Всерос. науч. конф., Пермь, 8 апреля 2013 г. / отв. ред. Н.В. Соловьева; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь, С. 231-237.

Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини (2004) : Автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Т. О. Піроженко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.

Стернин И. А. (2001). Коммуникативные аспекты толерантности / И. А. Стернин, К. М. Шилихина. -Воронеж : Изд-во ВГУ, С. 34.

Холодная М. А. (2004). Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. 2-е изд. – СПб.: Питер, 384 с.

Цьось Ю. А. (2015). Теоретико-емпіричне осмислення мовленнєвих стилів у сучасній психологічній науці / Ю. А. Цьось // Психологічні перспективи : [журнал] / [гол. ред. Л. Засєкіна]. – Луцьк : Вид-во СНУ ім. Л. Українки, – Вип. 25. – С. 280-91.

Gudykunst, W. & Ting-Toomey, S. (1988). Culture and interpersonal communication. Newbury Park, CA: Sage.

REFERENCES

Lukyanova Yu.M. (2008) Komunikatyvni movlennyevi vydy diyal'nosti i stratehiyi [Communicative speech activities and strategies] *Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 15-28 lyutoho 2008 roku «Stratehichni pytannya svitovoyi nauky – 2008» – The Fourth International Scientific andPractical Conference 15-18 february 2008 year «Strategic Issues of World Science – 2008»*. (Vols. 4), (pp. 96-100). Przemysl: Nauka I studia [in Ukrainian].

Mehonina E.N. (2013) O ponyatii kommunikativno-rechevoy kategorii i metodike ee opisaniya [To the concept of communicative-speech category and methods of its description] *Materialy Vseros. nauch. konf.Filologiya v XXI veke: metodyi,*

problemyi, idei Materialy All-Russian Scientific Conference «Philology of the XXI century: methods, problems, ideas» . (pp. 231-237). Perm: Perm. gos. nats. issled. [in Russian].

Pirozhenko T.O. (2004) *Psyhologija komunikatyvno-movlennjevogo rozvytku dytyny [Psychology of the communicative speech development of the child]* Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Sternin I.A. & Shilihina K.M. (2001) *Kommunikativnyie aspektyi tolerantnosti [Communicative aspects of tolerance]*. Voronezh: Izd-vo VGU. S. 34. [in Russian].

Holodnaja M.A. (2004). *Kognitivnye stili. O prirode individual'nogo uma [Cognitive styles. About the nature of the individual mind]*. (2nd ed.) Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Tsos Yu. A. (2015) Teoretyko-empirychne osmyslennya movlennyevykh styliv u suchasniy psykholohichniy nautsi [Theoretical and empirical comprehension of speech styles in modern psychological science]. *Psykholohichni perspektyvy [Psychological Prospects]* (Issue 25), (pp. 280-291). Lutsk: Vyd-vo SNU im. L. Ukrayinky [in Ukrainian].

Gudykunst, W. & Ting-Toomey, S. (1998) *Culture and interpersonal communication.* Newbury Park, CA: Sage [in English].

Поштова адреса установи:
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
проспект Волі, 13
м. Луцьк,
43025

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015